

„Mindezek a Petrarkák s Aquinoiak, mint növények a herbáriumokban, elhervadt levelek két kartón közé ragasztva, akár kukacok, lepkek és poloskák, mindezek a Tacitusok és Senecák, ők mind írtak könyveket és aztán meghaltak és többé nincsenek ... Születte és féregrágtá ma ez az ő disznóbörkötésű bölcseségük, penészes, poros ormóttan könyvek a beauregardi könyvtárban, az alkonyatban Blitvában, a fejfájással és buta gondolatokkal tele. Hiábavalóságban és valamennyi felett a távolból idehangzó harmónika hangja és füst. És füst. Toronyóra ... Blitvai harangszó. Hét óra. Üdvözlégy Mária. A jezsuiták székesegyházának harangja. Harangszó Blitvanenben.

— Jól kotyvasztottuk ezt a blitvai levest! De talán túl véres? Talán mégis egy árnyalattal túlságosan sok embernek ütöttük le a fejét?”

Bankett Blitvában.

Van a Krlezsa Miroszláv blitvai panorámájában egy halkán, sejtelemként fel-felhangzó, vissza-visszatérő motívum, amely aztán, a poéma végén mint az egész megtett utat bevilágító finálé, mint végső konkluzió világosan kibotakozva harsog fel. A motívum, hogy az ember, hogy mi valamennyien, életünkkel és halálunkkal, valami megbabonázott színpadon, színjátékban veszünk részt.

Ósi, ősidők óta élő motívum ez, mely talán egyszerre született meg azzal az emberrel, aki ha talán még nem is az élete tényén, de önmagának valamely spontán és megszokott cselekedetén eszmélve úgy csodálkozott el, mintha valami idegen személy tetteivel, idegen étellel állna szemben. A csodálkozásról van szó, mely az emberen, aki minden ösztönével és szenvedélyével harcban áll az életért, egyszerre erőt vesz annyira, hogy pillanatra felmerülve az elementáris harci forgatagból meglepő rejtélyként támad rá a saját léte, cselekedetei, az egész élet, melynek addig vak része és részese volt. Az ember, akinek kezében az ellenség véréből csöpögő kés van és egyszerre csak megakad a szeme a késen, a véren és a saját kazén és nézi azzal az érzéssel, hogy ez az ő keze és az ő kése és az ő tette — és hogy mégse az övé és mégse csak ő, az, aki itt tett valamit, hanem legalább is annyira vele és általa történt valami: a képesség, hogy önmagával idegenként álljon szemben, ez az önmagán való csodálkozás az, mely az embert, a pusztá biológiai reflexei által irányított természeti lényt, természeti erők objektumát egyben szubjektív szemlélővé, szubjektummá, egyszemélyben aktív szereplővé és nézővé, gondolkodóvá és művésszé teszi. S megfogja a „teatrum mundi” víziója, mely az antik

éposztól az antik tragédiáig és a középkori drámáktól a mai napig számtalan változatban meg-megújuló elképzelés. Akár olympusi istenek seregének, akár egyetlen, de annál hatalmasabb Rendezőnek tulajdonították a mindenkori színjáték lefolyása, az emberek, a szereplők egyéni sorsa és cselekedetei mint fölük független, nekik kiosztott, az egész színjáték kompozíciójából következő szerep rémlik fel a szerep eljátszása után a maszkkal együtt a szereplő is eltűnik a színről, ahol nem a maga akaratából jelent meg és ahonnan nem a maga akaratából és maga kívánságainak megfelelően merül vissza a semmibe, melyből egy szempillantásnyi életidőre felbukkant.

A „Bankett Blitvában” költője a blitvai panorámát mint valami fátum blitvai színjátékát ábrázolja. Nem irodalmi játék a szóval, mikor a Prológusban az író „középkori színjátékot” jelent be, ahol a főszerepben a két hajdani gyerekkori pajtás, Barutanszki ezredes, Blitva parancsnoka és doktor Nielsen „állnak a színpadon egymással szemben”. S a „Bankett Blitvában” utolsó fejezete, mondhatnók utolsó felvonása is bizonyítja, hogy nem egy régi formula ötletszerű alkalmazása, hanem egy költői koncepció előrevetett árnyéka az az „Incipit commoedia blithuanica!”, mely mint a Prológus befejező mondata a blitvai panoráma függönyének a felgördülését jelzi. Mert valóban minden végzettszerűen következik ebben a panorámában egymásra.

És hogy mit jelent, hogyan értendő ez a végzettszerűség a blitvai bankett világában, arról mindenkinél többet tud, azt mindenkinél világosabban látja és fejezi ki az a Niels Nielsen, aki ezen a blitvai banketten úgy vesz részt, hogy azt akarja, hogy az ő cselekedeteit mindenkinek és mindennek ellenére csak a saját egyéni erkölcsi öntudata szabja meg s aki ép ezért élő példájává válik annak az igazságnak, hogy a blitvai politikai és erkölcsi őserdőben amíg az őserdő törvényének marad alávétve függetlenül attól, hogy magában az árva egy emberben az öntudat, az erkölcsi-esztétikai szenzibilitás és igényesség mit szenved és mit követel.

Ép ezért természetesen, emberien, nagyon is emberien meg-megjelenik Niels Nielsen előtt a csábító messzeség mint vágy. Ő megírja ugyan a nyílt levelét Barutanszkihoz, mivelhogy tartozik maga-magának ezzel a cselekedettel, de aztán, hogy ott ül földszinti lakásának udvari szobájában és hallgatja az alkonyatban a nyitott ablaknál, amint a verebek gyülekezete valami különös rémületben izgatottan csiripel az öreg hársfa lombjai közt, talán a közelgő őszi szelek vagy tán amiatt, mert a háztetők felett megint karvaly jelentkezett — Nielsen gondolatban elidőzik a madaraknál. Csak a madaraknál. Mennyi a gondjuk a madaraknak! A macskák, az ölyvek, a gyerekek, a szelek, az eső, általában az éghajlat kellemetlenségei.

„Mit kell éreznie a fecskének a nyílt, hullámtarajos, szürke, ködös tenger felett, hogyha Egyiptomba száll Blitvából és megbetegszik, mondjuk, tüdőgyulladásban? Vajjon egyáltalán előfordul-e, hogy fecskék tüdőgyulladásban halnak meg?”

Az ilyen kérdések, ez magától értetődik, a henyé kérdések közül valók. az oka a verebek pánikjának, mit kell a fecskének éreznie a viharos tenger felett való szállásban és hogy meghal-e fecske is tüdőgyulladásban, ezek a szeszélyes kérdések azonban közvetve másról is szólnak. Arról, hogy ez a doktor Nielsen igen-igen közel érzi magát a verebek és a fecskék és általában a védtelen lényekhez, akik idegenben, ellenséges idegenben, lesengő vezedelemtől, sötét, pusztító hatalmaktól nyuzsgó esztelen természet idegenségében élnek és félnek — és közben átcsillan a gondolat is, ó, ha volna egy Egyiptom, egy távoli Egyiptom, ahová el lehetne szállni ebből az udvari szobából, pontosabban ebből a blitvai kozmoszból! És ime, a még meg se formulázott kérdésre vagy sóhajtásra nyomban megjön a felelet. Két halk kopogtatás. És Nielsen szobája ajtajában — nem hiába időzött gondolatban még a

verébnél és fecskénél — „mint a macska, nesztelenül”, megjelenik Georgis őrnagy, a hóhér, egykori iskolatársának és egykori bajtársának, Barutanszkinak, a fő-hóhérnak a hóhérségéje. Mint a színpadon. A valóságnak van egy kísérteties valoszerűtlensége, szinte valószínűtlensége. Az egész blitvai valóság emberi szemmel nézve valószínűtlen. Csupa olyan dolgot lát az ember, csupa olyan dolog történik, aminek — emberi szemmel nézve — nem szabadna lennie, nem lehetne megtörténnie. De az emberi norma a valóságban az abszurdum s az, ami emberileg abszurdum, az a valóságban a norma lett.

Ennek a színpadnak megvan a maga külön nem-emberi logikája s az embernek az diktál. Lám, itt van Niels Nielsen. Az életét tette fel arra, hogy ellenszegül ennek az automatizmusnak és hogy ami a maga életét, cselekedeteit, tehát a szavait is illeti, azokat egyesegyedül az ő egyéni erkölcsi öntudata formálja — ennél a Nielsennél tehát megjelenik valami különös, mitológiai félkarú halálángyal, Georgis. Félkarú, mert a másik, a balkarja valamelyik régi hún harctéren kapott sebesülés következtében élettelen koloncként csügg alá. Régi ismerősök s míg Georgis világos-zöld, szinte foszforreszkáló szemét nézi, doktor Nielsennek sok minden kell hogy eszébe jusson. Eszébe jut, hogy húsz év előtt, mikor még Blitvában a húnok zsarnokoskodtak, a hún katonai bíróság ezt a Georgist halálraítélte s hogy az elítéltne! az ítélet végrehajtására kitűzött nap előestéjén sikerült igen drámai körülmények között megszöknie a blitvaneni tömlőből. Eszébe jut Nielsennek az a merénylet is, amit ugyanaz a Georgis az akkor már hún járom alól felszabadult Blitvában egy szenátor ellen kísérelt meg s arról is tud Nielsen, hogy ez a törhetetlen harcos akkor megint börtönbe került, a börtönből megint megszökött, ezúttal ki külföldre, Amerikába, ahol alaposan kijutott neki a hazátlanok létbizonytalanságából. Nielsennek nem lehet kétsége affelől, hogy amit ez a Georgis tett és szenvedett, azt egyesegyedül a meggyőződését követve, a meggyőződése erejéből tette és viselte el — és mint Blitvában mindenki tudja Nielsen is, hogy ez a Georgis a Barutanszki véres államcsínye után tért vissza Blitvába, ahol aztán az egykori legendás lázadó, úgyszólván nemzeti hős nem tesz egyebet mint Barutanszki szolgálatában öldököl és pedig fáradhatatlanul. S ha csak mint hasonlat is, de ezzel kapcsolatban a valóság megint úgy jelenik meg, mint valami színház, mint színpad:

„Mindazok a hullák a ködös blitvai síneken, rejtélyes halála mindazoknak az ismeretlen és névtelen egyéneknek, kiknek a személyazonossága titok marad, a blitvai vizsgálati fogságban elkövetett öngyilkosságok, ez a titokzatos blitvai színelőadás, melyről köztudomású, hogy Georgis rendezésében bonyolódik le és az ő dramaturgiai repertoárja szerint, mindez emez őrnagy személyes elgondolásainak a megvalósulása...”

Georgis, a rendező s a titokzatos és véres blitvai színházi előadás: mindez csak metafora ugyan, de nemcsak metafora. A metafora kísérteties összefüggések sötétjét lebbenti fel vagy legalább is fényt vet egy lelkiállapotra, érzékeltet egy atmoszférát, mely elválaszthatatlan az embertől, aki Blitvában él és Blitvát Blitvaként éli át.

„Mint valami bábú! Mint valami rugóra mozgó bábú!” — Így tér vissza jelentős makacccsággal az, ami első pillantásra pusztán „stilisztikai” metaforának látszhatott.

„Mint valami bábú! Mint valami rugóra mozgó bábú!” — ez a hasonlat az, amelyet doktor Nielsenben idéz fel Georgis, mikor megjelenik a doktor Nielsen szobájában és katonásan bokázva, mint régi ismerőssel és bajtárssal szorít vele kezét s közben mélyen, túl mélyen hajol meg.

„Mint valami bábú! Mint valami rugóra mozgó bábú!” — gondolja Nielsen. Ez a démon, aki emberek csontjait úgy töri össze és emberek vérének olyan

érzéklenül üti csapra, mintha csak szakszerű gépiességgel egyszerű matematikai feladatokat oldana meg, a halál blitvai repertoárjának ez a zuverén, rettegett színpadi rendezője — bábú, mely rugóra mozog, nem szubjektum, hanem szintén objektum! És Niels Nielsen, aki ép az ellen lázad, hogy ne rizárólag ömaga, ne az ő saját egyéni öntudata, hanem külső hatalmakkal való megalkuvás, túlerők, inertia vagy félelem döntsék el, hogy mit tesz vagy nem tesz. Niels Nielsen, ahinek volt ereje, hogy szembeforduljon Bartanzskitól kezdve mindazokkal, akikkel ifjúságában együtt indult harcba, szembefordult velük, mert nem a Légióhoz, hanem a győzelemmel eltemetett eredeti vágyoz és célhoz és önmagához akart és tudott hű maradni. Niels Nielson szembenill Georgisszal, az egykori bajtárssal, aki emberből valami mássá, valami fontos varázslattól megverve torz „veszedelmes fenevaddá” vált, a lázadás, az összeesküvés és a romantikus illegális harc egykori aszkétikus hőséből a hatalomnak az a romlott vérengző parazitája lett, aki most már a félelmes löhéri iparán kívül Blitvában hírhedtté vált úgyis mint „kártyás, iszákos, ahinek pénze van és pedig sok és az éjszakai bár-hölvegek azt mesélik róla, hogy gáláns, mivelhogy állítólag közbenjár a privilegizált állami cukorrépa-íviteli hivatalnál.”

És a Georgis a maga személyében elrettentő szimbóluma annak, hogy mi lett a blitvai valóságban abból a blitvai harci eszményből, melvért a legjobbak rajongtak, szenvedtek, haltak. És Niels Nielsen maga is mintha szintén blitvai bábjátékból való bábú volna, mintha maga is színpadon mozogna, dvariasan helyet kínálja Georgist:

„— Parancsoljon, foglaljon helyet, mivel szolgálhatok, örülök, hogy látom, nagy úr. Talán rágyujtana? Tessék!”

Mert az ember, mert doktor Nielsen is tehetetlen. Be van zárva a maga örébe és Georgis örnagy a magáéba. Nem két ember, hanem két pozíció, két szerep ül egymással szemben. S ha egy asztalnál is ülnek, köztük asztrális a ivóválság. Emberi érintkezési pont köztük soha többé nem lehetséges. Akarják egy nem, kettőjük között csak egy módja maradt a kontaktusnak, abszolút csak egy és pedig az, amelyik a fenevadaké, melyek közül egyiknek át kell arapni a másik nyakát. S Georgis, aki ezt tudja, Georgis, aki már úgy találja, hogy ez a normális s hogy ez az egyetlen lehetséges erkölcsi klíma, eorgis határozottan fölénybe kerül Nielsennel szemben.

„... Iám, ha magáról beszél, Barutanszkinak még most is valami érzelmes, elég, emberi remeg a hangjában! Azért jöttem Magához, hogy bebizonyítsam, hogy emberek vagyunk! Hogy van érzékünk minden iránt, ami emberi!

— Maguk nem emberek, nem is nem-emberek, nem is félemberek, nem emberfeletti emberek, hanem egész közönséges fantáziátlan tökfilkók! Töfkők és semmi más!”

Nem a félreértés, hanem a meg nem értés az, ami annyira teljes, hogy gkisebb rést sem hagy meg. Tökfilkó és fantázia világos szavak. És nincsenek lágos szavak. A szavak tökéletesen mást jelentenek a blitvai államhatalom grehajtószervezete képviselőjének a szótárában, mint a Nielsenében. És eorgis egy Nielsenétől lényegesen különböző realitásérzéssel, rendkívül jellemzően egy egész világnézet legtömörebb kifejezését találja meg, mikor a elson sértő diagnózisát — fantáziátlan tökfilkók — mély meggyőződéssel zal dönti meg, azzal zúzza pozdorjává, hogy sebezhetetlenül nyugodtan, agabiztosan az erőviszonyokra figyelmeztet. Valami félelmetes van ban, ahogy voltaképpen ebben a pillanatban válik Georgis egész nyugodttá. ámára nem kétséges, hogy ki a fantáziátlan, ki a tökfilkó, ki a különb leny: Nielson-e, aki nyílt levelet intézett a Parancsnokhoz, egy nyomtatott ilt levelet, mely a világ menetén semmivel sem változtat többet, mint

például Nielson szobájában az a kép a halakkal, amit Olaf Knutson festett — vagy pedig a Parancsnok-e és mi... Fantáziátlan tökfilkók!

„— Úgy? De tudnia kell, hogy nekünk „fantáziátlan tökfilkóknak” az ország egymillió hétszáz ezer lakosából több mint négyszáz ezer megszervezett emberünk van a Légióban, hogy egyedül Blitvanenben nekünk hétezer fizetett besúgónk van...”

Georgis számára ez önmagában elegendő objektív érv Nielson ama feltevésének a megdöntésére, hogy fantáziátlan tökfilkókkal áll szemben. De Georgis ezen kívül is külön egy más természetű ellenérvvel is előáll, ami az „argumentum ad hominem” egyik fajtája, mert amint folytatja, Nielsen intim barátjának a neve is előkerül:

„...és a hétezer fizetett besúgónk közt ott van Michelsonné, Michelson tábornok özvegye is...”

Erre, bár csak hasonlatként, megint felvillan „a színház”. Nielsen, aki csak az argumentum ad homine-re reagál, még mindig nem akarja elismerni, hogy lévén politikáról, blitvai politikáról vagy éppen blitvai politikai harcról szó, a Georgis főlénye elvitathatatlan. S replikájában a közös politikai multjukra téve célzást, még nevetni is megpróbál:

„— Georgis, ez nevetséges! Nem ma este beszélgetek életemben először rendőrugynőkkel! Ha ezt a trükköt valamelyik istenhátamegtti tánciskolában alkalmaztam volna, mint vidéki komédiában szalónok celszövője...”

Nevetséges? Georgis is nevetségesnek talál valamit, de valami mást mint Nielsen. Nielsent magát látja egyszerre nevetséges embernek. Elébe teszi a Nielsen nyílt levele vázlatát, ahogy azt az ő számára Michelsonné másolta le. Az ismerős kézírás és az ismerős lila tinta! Georgis tehát olvasta a nyílt levelet mielőtt még a nyomdába került. „Georgis hangosan felnevetett. Szívből.” Így mondja az író. Szívből. Ez az a nevetés, mely az emberé, aki annyira élvezi önmagát, a maga különb voltát, hogy — még ha az ember történetesen Georgis is, — egy pillanatra, a kitörő vídámsága időtartamára majdnem jó emberré lesz, majdnem hálás az iránt, aki a maga balgaságával oly kellemesen bizonyította be, hogy a nevetőnek minden oka megvan a magával való elégedettségére. Mintha kiderült volna, hogy nem egy több mint félszázad óta ezen a földön élő ember, hanem valami tacska az, akivel dolga akadt.

Az író ez esetben a művészi alakításnak egy módját alkalmazza, mely valóban rendkívüli. Abból, amit Georgis tesz és mond — „felállt és barát jóindulattal majdnem szívélyesen veregette vállon Nielsent”, — Georgist mutatja meg az író és úgy, hogy abból látszik, hogy Nielsen hogyan hallga és hogy egyszerre mennyire nem tud mást, mint csak hallgatni.

„Ó, én kedves doktorom! Maga voltaképp naiv és együgyű gyermek!” Így kiált fel Georgis nyilván valósággal elragadtatva és egyben leereszkedően, hogy aztán néhány atyaián leckéztető mondat után, melyben arra figyelmeztet, hogy annak, aki nem akar fantáziátlan tökfilkó lenni, hanem igazi forradalmár, gondoskodnia kellene róla, hogy ne legyen olyan barátja, aki besúgóként áll szolgálatban, megformulálja a maga credoját, hogy is voltaképp politika: „Szemet szemért, ez igen, egyedül ez igazi politika...”

Ép ezzel a hitvallásával azonban csak azt éri el, hogy Nielsen felocsudjék, sőt újra agresszív legyen, mert most már nem az ő személyéről, hanem elvekről és az igazságról van szó.

„Igen, szemet szemért, igen, persze, hullák, akiknek a fejét levágták, a va sűti síneken, halottak, akiknek nem lehet a személyazonosságát megállapítani ez az, ami a maguk politikája? Azt jelenti-e a politika Blitvában, hogy mindenütt a szerelmesek ágyába mikrofónt kell elhelyezni?”

Ebben a Georgissal való dialógusban azonban ez a doktor Nielsen utolsó kísérlete, hogy a maga igazságával és vádlóként és bíróként kerekedjék felül. Nielsennek nincs igaza. Nincs igaza, mert gyógyíthatatlanul abból indul ki, mintha egyáltalán az volna a kérdés, hogy kinek van igaza. Nem hajlandó tudomásul venni, hogy nem az a kérdés, hogy ki milyen szerepet akar vállalni, hanem hogy kinek milyen szerep jutott. Hogy a kérdés a gyakorlatban csak a szerepek egymáshoz való objektív viszonya az objektíven adott térben és időben.

Ha a realitások iránt egyébként kitűnő érzékkel megáldott ember, mint Barutanszki, ha még Barutanszki is abba a hibába esett. Hogy bizonyos ifjúkori emlékek egy ideig túlságosan hozsantúróvé tették Niels Nielsen iránt — mintha annak, a gimnáziumban vele egy padban ült s mintha annak, hogy annakidején az Ankergadenszki kazamatákból megszököve Nielsen anyja rejtgette és itatta-ettette és — amit Barutanszki még mindig nem felejtett el — rengeteg őszibaracklekvárral csiklandozta inyét, mintha mindennek bármiféle köze is volna a mai tennivalók józan megítéléséhez — Georgis nemcsak hogy nem esik hasonló hibába, hanem mint minden igazi drámai dialógusból, a szavaiból, ahogy meg vannak írva, kihallatszik a hanghordozása, hallatszik, hogy dühbe gurul. Az ember dűhe ez, aki most már felháborodik azon, ami az előbb még megnevetette, a gyermeki naivitáson és együgyűségen. Az ember dűhe ez, aki egyszerre kifogy a türelméből, mikor döntő fontosságú, sőt egyedül fontos, számára kézzelfoghatóan nyilvánvaló tényekről szavakkal akarják elterelni a figyelmet, szavakkal, melyek Georgis számára teljesen hiján vannak bármiméjú reális tartalomnak. Mikor pedig, már némileg magyarázkodva és védekezve, de teljes erkölcsi meggyőződéssel Nielsen a megtiprott blitvai emberi méltóságot emlegeti, melynek nevében valakinek végül is egyszer már meg kellett szólalnia — Georgis úgy válik szenvedélyessé, mintha nem is Georgis, hanem Nielsen lenne. Mint ahogy Nielsen az értelem és a szív minden szenvedélyével reagál a gyilkos erőszakot glorifikáló gyilkos blitvai mítoszra, Georgist úgy hozza ki végleg a sodrából a megtiprott blitvai emberi méltóság emlegetése. Georgis számára az emberi méltóság fogalma jelenti a hangzatos, veszedelmes, de teljesen légbőlkapott üres mítoszt.

— Micsoda „megtiprott blitvai méltóság”? — kiált fel és a szó olyan bőszítően üresnek tűnik neki, hogy még idézve se ismétli meg Nielsent, aki a megtiprott blitvai emberi méltóságról beszélt.

— Micsoda „megtiprott blitvai méltóság”? Ugyan kérem, menjen! Ez kispolgári előítélet. Ember, mint ilyen egyáltalán nincs a természetben és az állatvilágban. Az állapotok egyesek között különbözők, de mindig egyik a másikat akasztófára akarja juttatni... Az akasztófa tövében, melyen az ellenségünk himbálódzik, az ember étvágya szokatlanul jó; sehol úgy nem izlik a jó burgundival megöntözött jó falat, mint az ellenség sírhalmán. Egy ilyen majális a Barutanszki sírján, ez az Ön ideálja! És, általában, minek ezek a humanisztikus frázisok? Szíves engedelmével én fogom önt lelőni mielőtt átharapja a torkomat, ami pedig feltett szándéka, mert ha nem úgy volna, mi célja a nyílt levéllel való komédiának a követeléssel, hogy Blitva bennünket hóhérekre adjon? Szeretem a humanizmus ilyen védelmezőit, kiknek egyedüli érve — a bitófa!”

Hiába, hogy a fokozódó dűhben egymás után hull le Georgisról a konvenció és a zsákmányát még csak kerülgető ragadozó minden játékos maszkja. A színház megmarad színháznak, mert nincs az életben az a crescendo furioso, melytől Georgisról leolvadhatna a szerep, melyhez Blitva juttatta: s amely szerepel indulataiban, gondolataiban, idegreakcióiban az egész ember eggyé vált, annyira eggyé, hogy a blitvai valóságban betöltött funkciója, a sze-

repe mögött már nincs is más, mint ép ő, aki betölti ezt a szerepet. Betölti ép ezért minden benső ellentmondás nélkül és ép ezért tökéletesen őszinte a haragja és a haragjában kimondott Nielsen róla való, első viziószerű benyomásának: a bábu, a rémületes blitvai bábjátékban a hóhért jelentő bábu, aki a saját gyakorlatából merített, a saját mindennapi gyakorlatával táplált mélységes meggyőződéssel a maga személyi mértékére redukálja az emberi világot és a maga személyes mértéke szerint látja őserdőnek és teszi őserdővé. Georgis csak nevezheti az olyan kontárt, mint amilyen az a doktor Nielsen. S végezetül nem is cinikusan, hanem egyszerűen tárgyilagosan adja tudtára, hogyha nem közöltet az újságokban egy nyilatkozatot arról, hogy az ő nyílt levele nem az övé, hanem hamisítvány, melyhez neki, Nielsennek semmi köze, akkor: „amennyiben nincs életbiztosítási kötvénye, nagy szolgálatot tenne jogi örököseinek, ha bebiztosítaná magát. És pedig ha lehet mindjárt holnap! Ez elsőrendű üzlet volna! Jójszakát!”

A Georgis hosszú, leckéztető, és fenyegető tirádájával szemben Nielsennek egyetlen hangja sincs csak egyszer szakítja félbe a közbevetett megjegyzéssel: „Nincsenek jogi örököseim...” — ez mint az ő egyetlen ellenvetése, biztosan Nielsen is úgy érzi, valóban gyámoltalan és hihetetlenül ostoba.

Ha Nielsennek különösen fontos lett volna, hogy imponáljon Georgisnak, némi előkészítés árán talán, talán mégis sikerült volna neki, hogy Michelsonova leleplezése, e kétségtelenül jól kimért taglóütés ellenére is úgy vágjon vissza, hogy elmenőben Georgisnak kevesebb oka legyen önmagával elégedetten csapni be az ajtót. Talán. Biztos azonban az, hogyha az ember magára marad egy ilyen látogatás után, melynek során közölték vele, hogy egy egész állami apparátus fogja sürgős feladatának tekinteni, hogy őt szemtől szembe vagy orvul, minden formális törvényes teketória nélkül a lehető legelőbbi napokban vagy órákban megtámadják és kitorölgék az élők sorából, akkor az ember első gondolata, hogy sürgősen tennie kell valamit. Természetesen Nielsennek is ez az első gondolata. És lehetne-e jobban, élelőbbben és lényegesebben jellemezni a gondolat bővületének, a vérré vált intellektuális életnek hatalmát, az olyan embert, akinek nem pusztán eladó portékát, hanem erkölcsi funkciót, vitális jelentőségű cselekedetet jelent a szó, melyet leír, lehetne-e költőnek a georgisi és a Georgis szempontjából alaposan megokolt diagnózist („Ó, kedves doktorom! Maga voltaképp naiv és együgyű gyermek!”) megrendítőbben illusztrálni — megrendítőbben és egyben valami elrejtett, fájdalmas, lírikus iróniával — mint azzal, hogy Nielsen, aki Georgis látogatása után úgy érzi, hogy neki sürgősen és feltétlenül tennie kell valamit, a cselekvésre nem gondol ki semmi hathatósabb módot, mint azt, hogy az íróasztalát választja bástyának és sáncnak és e blitvai dzsungel kellős közepén a blitvai dzsungel ellen — betűket vonultat fel, betűket vet papírra, mintha azok bajvívók volnának a fenevad és a fenevadak elretten-tésére.

A nyílt levelet újabb nyílt levéllel akarja tetézni, újabb nyílt levelet ír, ezúttal Roman Rajevszkinek. Minden időkből és minden körülmények között voltaképp minden gondolkodó, minden író, minden művész valami fajta levelet ír — ha magához az istenhez címezi is, mindig nyílt levelet ír. Atból indulva ki, hogy mindenkit szenvedélyesen érdekelnie kell annak, amiért vagy ami ellen az ő elméje és az ő indulata viaskodnak, mindenkihez akar szólni, feltétlenül mindenkihez, mindenkihez és mindenkiért.

„Ma délután, a blitvai Tudományos és Művészeti akadémia nagytermében a blitvai társadalom legmagasabb képviselői Önt, Roman Rajevszkit hivatalos jelöltnek fogják kikiáltani, a blitvai köztársaság elnöki tisztségére. Minthogy a legkisebb kétség se férhet hozzá hogy Ön mint eszköz Blitva tényleges

kényurának, Barutanszkinak kezében, ebbe a választásba beleegyezett és mint-hogy úgy mindnyájan tudjuk, hogy ez az ember huszonötben államcsínnel szerezte meg a hatalmat, miután meggyilkolta a köztársaság elnökét, Sander-sen professzor és a parlamentáris demokratikus kormány elnökét, Muzsikovszkit...”

Doktor Nielsen mint alaposan feltehető, azt akarta megírni ebben a nyílt levelében — mely egyben az adott körülmények között Blítva nyilvánosságához intézett búcsúlevelének, úgyszólván az ő erkölcsi végrendeletének is volt szánva — hogy Rajevszki, épúgy mint mindenki, aki Barutanszki kezéből Barutanszki intencióit szolgálva reprezentatív tisztségeket fogad el, az ennek a gyilkosnak és haramiának minden multban és jelenben elkövetett bűntényével vállal utólag és előre szolidaritást, tehát mint bűnrészes és bűn-palástoló érték való felelősséget is.

Ezt az egyszerű gondolatot világosan és szuggesztív erővel kifejezni valóban nem a szellemi feladatok közül való, melyek meghaladhatnák az olyan kitűnő és gyakorlott publicistának a képességeit mint amilyenek ismerjük Doktor Niels Nielsent. Nyilván ennek a proklamációjának a keretében akarta köztudomásra hozni, hogy a Barutanszki, akivel Rajevszki nemcsak mint a blítvai mészáros udvari szótársa, hanem mint köztársasági elnök jelölt, vagyis egyszerre mint politikus is közvetlenül szolidaritást vállal, az a Barutanszki ép az imént a hírhedt pribékjét, Georgist küldte el hozzá, hogy megszarolja és hogy tehát ő, doktor Nielsen, szintén kandidátus, de a halál kandidátusa, halálra ítélték és hogy őt, doktor Nielsent, ezt előre tudtára adja a blítvai nyilvánoságnak, nem véletlen baleset, hanem ezek a banditák fogják orvul meggyilkolni.

Amennyiben a nyílt levél úgy volt elgondolva, hogy személyszerint figyelmeztesse Rajevszkit, hogy ebben a bekövetkezendő gyilkosságban is bűnrészes lesz, s hogy a még élő Nielsen inné előre bejelenti, hogy az ő kiontandó vére vád lesz — magának a helyzetnek; ez az elvitathatatlan patétikája bizonyos értelemben egyszerűvé teszi a tehnikai feladatot, amit egy ilyen levél megírása és sikeres megírása jelent.

Doktor Nielsen azonban nem tudja megírni ezt a nyílt levelet. Egyszerre csak nem tud írni.

„Harmincháromszor fogott hozzá Nielsen ennek az ő kiáltványának, ennek az ő Roman Rajevszkinek szóló nyílt levelének a megfogalmazásához érezve, hogy nincs ereje túljutni a holtpontra, hogy egyetlen szava se áll a maga helyén, hogy minden hangja hamisan cseng, meggyőző erő híján való, buta, igen, tulajdonképp — idiotikus!”

Ez maga még nem jelentené azt, hogy doktor Nielsen egyszerre csak nem tud többé írni. Ez maga csak azt jelentené, amit „indispozíciónak” szoktak nevezni; nemcsak írni, hanem mindenki aki dolgozik, tapasztalatból ismeri a szerencsétlen órákat, a balkezes napokat, amikor semmi se sikerül úgy, ahogy kellene. Nem használnak ilyenkor az erőszakos akarati; amihez harmincháromszor hiába fog hozzá az ember, az másnap vagy harmadnap valósággal szinte magától épen és készen, mintegy ajándékképp kerekedik ki a keze alatt.

Doktor Nielsen azonban nem jutratott már hozzá ilyen ajándékhöz. Bármiképp is sorakoztatná fel a szavakat, bármilyen biztos és erős szavakat is állítana szoros glédába, doktor Nielsen már csak fanyar és kínzó elégedetlenséggel tud tekinteni a saját papírra vetett betűire Harmincháromszor fog hozzá a munkához és a harmincharmadik kísérlet után is elégedetlenül kel fel az asztal mellől s hiába sétál fel-alá faltól falig, ajtóig, ablakig. Elégedetlen. Azt hiszi, cserben hagyta a képessége, hogy a tiszta gondolattal egy időben, valósággal magának az ő tiszta gondolatának mintegy varázsütésére megjelenjenek a világos, pontos, magának a gondolatnak legbensőbb ütemétől

hordozott szó is. Ép most, mikor sürgősen utolsó üzenetét, eddigi harcának konkluzióját, erkölcsi végrendeletét kellene megírnia, ép most, mikor a szavaknak útni és vágni, sikoltani, álarcot tépni, gyujtani és világitani kellene, ép most mintha bújnának előle az igazi szavak. Nem és nem akarnak a tolla hegyére akadni. Fordított Midás, akinek keze érintésére szinarany szavak is pusztá vásári cafranggá rongyosodnak. Amint papírra veti a szavakat, meggyötörten, csalódottan és viszolyogva látja, hogy nem lázadók büszke felvonuló regimentje, hanem csak a maga handabandázó tehetetlenségének vértelen ákombákomjai.

„... minden szava üresen és úgy csengett a fülébe mint legközösesebb. legmindennapibb, banális frázis... gyatrán fogalmazott üzleti levél hamis pátosza... nincs ereje, nincs benne élet, nincs benne igazság — csupa frázis és hozzá még első személyben. Én és én és megint én, ezt meg azt gondolom. vélem, énnekem tele a gatyám. És a sok Mi? Mj mindnyájan? Ki az a mi „mindnyájan”? És miért Mi?

Mért tűnik neki egyszerre a saját legmélyebbről felszakadó, legközvetlenebb szava is hamisnak, üresnek, frázisnak? Mért ép most, mikor még soha annyira nem volt oka a legnagyobb, a végső őszinteségre mint most, mikor halni készül? Ó, akinél jobban még senki sem ismerte fel a frázis gyűlöletes, romboló és lealjasító hatalmát, öneki kell most magát avval vádolnia, hogy amit ír, az igaz szó helyett szólam?

Ha valaki még Blitvában is és őszülő fejjel is annyira megmaradt intellektuelnek, az igazság, a gondolat, a szellem naív trubadurjának, hogy Georgis látogatása után se tud semmi hathatósabbat és praktikusabbat kigondolni mint hogy tollat vegyen a kezébe és újabb nyílt levelet írjon, az ilyen ember nyilván nem is tud mást, semmit se tud jobban, mint írni. Mi történt doktor Nielsenl, aki, ime, egyszerre a felfedezésre jut, hogy most már még erre se képes?

A tárgyilagosan ítélő olvasó nem ért egyet Niels Nielsennel. Ami a Roman Rajevszkinek szóló nyílt leveléből elkészült s oly kétségbeesetten elégedetlen, semmiképp se erőtlenebb mint az a másik nyílt levél, melyet Barutanszki ezredeshez intézett. Objektíve megállapítható, hogy Niels Nielsen szerfelett igazságtalan, amikor azzal vádolja magát, hogy csak üres, buta, erőtlen, hamis frázisokat halmoz.

Objektíve, Niels Nielsennek azonban szubjektíve magával az étellel, magával az életről való egész eddigi koncepciójával gyült meg a baja.

„Burjanszkitól doktor Nielsen haláláig” -- ekép fog majd egyszer valaki történelmi tanulmányt írni erről a mai blitvai valóságról és ez még csak különösen érdekes se lesz, mert ez a blitvai árvíz ma minden kontinenst elborítáni készül. Sodorja a szél a Burjanszkiakat és Nielseneket ezrével és millió számra, sodorja mint holt madarakat a földteke minden irányába, viharok üvöltének ma Blitvák felett, ez már ma is tökéletesen unalmas, száz év múltán pedig már senkit se fog érdekelni. Mint holt részletek Herodotos lapjain. De ebből a konkrét blitvai állapotból, ebből a zárt földszint szobából, melyben az ember nem mer nyitott ablaknál aludni, ebből a liftből, mely nap nap után mind mélyebbre süllyed a bűnözés véres üledékébe, ebből az elromlott emésztésünkből, mely a beleknek és a bendőnek hangos nyöszörgése formájában jelentkezik, hogy a fenekünk ezzel szabja meg az agyműködésünk irányát, ebből a méltatlan status quoból élénk áll a kérdés: mi az, amit tenni kell?”

Mi az, amit neki tennie kell, úgy látszott, tudja, mikor Georgis látogatása után nekiült hogy írjon. S akkor támadt a félelmes baj; az elégedetlenség a saját szavával szemben, az undor a szótól, melyet papírra vet. Az a félelmes baj melyet nem ismer más, csak az, akinek szerzáma, kenyere, fegyvere és mámorainak forrása a szó. A baj ez, melynek a szó minden nagy

munkása ki van szolgáltatva, melyet mint a legfélelmesebb és legszívósabb kísértést mindig újra le kell küzdeni. A szó fenyegető hiábavalóságától, tehát az egész élete munkájától az ő egész élete minden erőfeszítése hiábavalóságától felremlő félelem ez. Mióta emberi szó él, ismerős ez a félelem: a sivatag titánja, Mózes, akinek csak szólni volna szabad, de botjával üt a kősziklára, hogy a szomjasoknak vizet fakasszon belőle és a Nazaréti, aki már kísértés-ként szenved a gondolattól, hogy az ige hátha mégis csak ige és a kő csak kő marad és nem változik kenyérré s hogy végül is aki él, kenyérből él és nem ige, hanem bunkó ütése, nyíl, golyó, mechanikus, materiális beavatkozás öli meg az embert.

Nielsen nem tud írni többé. „Írni? Mit? Frázisokat? Buta, bombasztikus frázisokat? Mindent már aránytalanul jobban régen megírtak különböző változatban és persze, hasztalanul. Beszélni? Kinek? Az egész emberiség tízezer év óta mást se tesz mint beszél. Sokratestól a Vatikánig, mennyi a szószék és a prédikációs emelvény?”

Niels Nielsen az intellektuel reprezentánsa, de egyben egy szubjektív egyéni egyszeri sorsnak is hordozója. A „Bankett Blitvában” költőjét nem vesztegeti meg a szimpátia, mellyel doktor Nielsen vergődését kíséri. Ép ellenkezőleg. Aligha lehet költőnek irgalmatlanabbul elbánni a maga hőisével, mint ahogy a „Bankett Blitvában” költője bánik el „a mi doktor Nielsenünkkel”. A figyelmes olvasónak ugyanis aligha fogja elkerülni figyelmét, hogy miközben doktor Nielsen hasztalanul gyötrődik a Roman Rajevszkinek szánt nyílt levele megfogalmazásával, ez a Nielsen a saját készülő és elkészült nem tudó művére szavakkal reagál, melyek az olvasónak ismerősek, de ismerősek — Barutanszki szájából.

Barutanszki miközben felolvassák neki a „Doktor Nielsen nyílt levelét Barutanszki ezredeshez”, a felolvasót egyremásra félbeszakítja és pedig a megjegyzéssel:

„Micsoda frázisok, micsoda hétköznapi, banális frázisok...”

„Az egész erőtlen, csupa frázis, halvány... oly klisészerű, oly hamis...”

Barutanszki fülében frázisként cseng, amit Nielsen ír s most Nielsen is úgy találja, hogy nem tud mást írni, csak frázist, hogy minden szava frázisként cseng.

Mikor Nielsen a blitvai történet elején Barutanszkihoz intéz levelet, igaz, ezzel voltaképp csak az öngyilkoságnak egy formáját választotta, reális politikai szempontjából tisztára romantikus gesztus volt az a levele. S valóban Nielsen akkor még romantikus volt, akkor még voltak bizonyos érzelmes előítéletekből eredő illúziói. Ha teljesen híján lett volna efféle illúzióknak s általában tipikusan intellektuális természetű illúzióknak, még csak eszébe se juthatott volna, hogy a zsarnoktól gondolatszabadságot kérő Marcius Posa szerepét vállalja, sőt azt is felülmulva azzal próbáljon hatni Barutanszkira, hogy — köteleket követel és ígér neki. Igaz, a Barutanszkihoz szóló nyílt levél azért nyílt levél, mert valójában Blitvának szól, de ugyanakkor a pátoszából, az egész hangjából kitűnik, hogy aki írja, az még a blitvai romantikus, ugyanaz a Nielsen, aki akkoriban, ha csak álmában is, de emberi vonásokat tulajdonít Barutanszkinak. A romantikus doktor Nielsen mégis úgy képzelte, hogy bizonyos hőfokú emberi szavak és emberi érvek, ha csak pillanatra is, de még Barutanszkira is hatnak, hinnie kellett, hogy egy-egy szóval még Barutanszkinak is elevenére tud tapintani.

„Mi ketten, ön, Barutanszki Krisztián ezredes és én, szerény rangtalan blitvai legionárius, mi ketten néhányszor együtt néztünk a halál szemébe és ép azért, mert tisztában vagyok azzal, hogy ön tudja, hogy én nem vagyok a halál árnyékában pipogya, ép azért nem hamvadt el bennem a remény utolsó szikrája, hogy ezek a szavaim utat találnak az emberhez...”

Doktor Nielsen nem lett volna romantikus és nem tudott volna így írni, ha akkor csak észbe is jut, hogy ebből az ő tragikusan és vádlón is subjektív szinte intim vallomásából Barutanszki csak egy következtetést von le és pedig önelégülten, a vidám fölény kellemes szenzációjával:

„Szegény feje! Hisz ennek a félelemtől már tele a gatyája!”

Nielsen szó szerint ugyanezzel a megállapítással gyalázza meg önmagát, mikor önkínzó dühhel elégedetlenül dobja el a Roman Rajevszkinek készülő és el nem készülő nyílt levele harmincharmadik fogalmazását. Ez a „Bankett Blitvában” költőjének az irgalmatlansága: a költő, aki idegen szemmel nézi és látja önmagát. A Roman Rajevszkinek írni készülő Nielsen ugyanaz mint volt. Nielsen nem változott. Az olyan emberek mint Nielsen, nem tudnak megváltozni, nincs választásuk, nem rajtuk áll, hogy hívek maradnak-e önmagukhoz. Ép ez az, ami miatt van sorsuk, mely elől nem lehet kitérniük. Nielsen megmarad „romantikusként” s ezért akar és próbál Roman Rajevszkinek írni s megmaradva annak, aki volt, egyszerre csak kénytelen a maga változatlan személyét idegen szemmel, idegen szemszögből szemügyre venni, idegen füllel hallani a saját változatlan szavát.

A beszédből ebben a blitvai világban csak a monológ maradt meg az embernek — monológ, vagyis a szó mely elrejtőzik, rejtve születik és rejtve temetőnk, mintha nem is volna a szó, melynek nincs iránya, útja, célja. És ép ezért szó ugyan, de még se az, mivelhogy a szó élete csak akkor élet, ha félfed: és láthatóvá teszi azt, amit nélküle homályt fedezne. A szóhoz, ahhoz hogy élő szóvá legyen, nem elég az, hogy van aki szárnyra bocsátja. A szónak beszélnie kell tudnia s ahhoz, hogy az embernek lehessen beszélnie, kell az is, akihez beszélni lehet, kell hogy legyen ki felé fordulnia s legyen az, akit a szó el is tud érni. Nem az a döntő, hogy barátságos fogadtatásra — mint ahogy mondani szokták — rokonlélekre talál. Váltson ki ellenkezést, felháborodást, botránkyozást, váljék félreértés áldozatává, ez már jó, ez már életet jelent, ez már azt jelenti, hogy belekerült mint eleven tényező, a szenvedélyek és gondolatok, az összeütköző ellenétek az eleven emberek eleven világába és hogy ezen a bonyolult szövevényen belül életerejétől függ további pályafutásának, sorsának alakulása.

A monológ szava azonban a hiábavalóvá vált szó, a szó, mely eleve ki van rekesztve az eleven világból, a szó mely mintha nem volna — vagyis az ember, aki balgán életét tette arra, hogy szavakon keresztül, a szó erejével, világosságával, bátorságával, a szóval mint legfőbb eszközével vegye ki részét a közös életből, az erőfeszítéstől, mely az emberért, az igazságért, a szépségért, az emberi életért való közdelem, ez az ember a hiábavaló szóval együtt maga is hiábavalóvá lesz.

Ha a monológ sorssá válik, akkor az ember aki még mindig tovább folytatja a beszédet, mondjon bármit is, legyen a legmerészebb gondolat és legszebb szándék az, amit szóba foglal, komikus figurává lesz. Mint ahogy komikus — komikus és kísérteties figura volna az olyan karmester, aki pálcájával fáradhatatlanul, lelkesen csak tovább vezényelne a sötét hangversenyteremben, ahol a lámpákat már rég eloltották s ahonnan a közönség, ha valaha volt is, már régesrég elszéledt és a zenészek, ki-ki a maga ágyában, az igazak álmát alusszák.

Természetesen lehet a sötétben üres székek előtt a pódiumon állva tovább is meggyőződéssel, lelkesedéssel és fáradhatatlanul vezényelni, de csak addig, amíg ez a karmester maga is rá nem eszmél a vacuumra s nem pillantja meg benne magamagát mint komikus és tán kísérteties figurát. Ha észbekap, akkor nincs tovább s jön a hidegszemű nagy kijózanodás, a magányosság és a hiábavalóság dermesztő felismerése.

„Én és én és megint én... És a sok Mi? Mi mindnyájan? Ki az a „Mi mindnyájan”? És miért Mi?”

Nincs, egyszerűen nincs valami olyan közösség, melynek nevében neki, Niels Nielsennek, beszélni lehetne. De még a descartesi végső bizonyosság is, az én aki gondolkodik és tehát van, az is kétséges szubjektummá, szubjektumként kétségessé, fantasztikus sőt fantomatikus lényvé válik a *me*berileg megközelíthetetlen objektív blitvai valóság jelenlétében. S az aztán jelen van. Ez az, ez a jelenlét az, ami végső bizonyosság, ez az, ami mellett erőltet, siralmas és tehetetlen vonaglás a gondolat, a gondolkodó és a szó — a szó, mely mennél igazabb, valóságosabb, emberséggel teltebb, mennél nagyobb dolgokról beszél, annál inkább groteszkül fontoskodó frázisként kong az emberi értékeknek és magának az emberinek abban a szemétté válásában, mely a blitvai valóságban már egyszerű és kétségtelen, befejezett és magától értetődő gyakorlati tény.

„A mi doktor Nielsünk” Georgis látogatása vége felé már berzenkedni se tud, Georgis elhallgattatta, valósággal elnémította. S ha azt hiszi, hogy miután Georgis magára hagyta, a taglőtés után, mely elhárította még fel tud tápáskodni ebben nem téved. Magához tér, de mikor írni akar, rá kell jönnie, hogy ő maga nem ugyanaz mint aki volt a kitünően irányzott taglőtés előtt. Georgis igen világosan, megdöntötten egyszerűséggel adja tudtára, hogy minden szemétté vált, kivétel nélkül minden s hogy emélfogva doktor Nielsennek is le kell szállnia az ő, privát, szemétyes, szubjektív megatöményezésének arról a legmagasabb tornyára, ahová felmászott és ahonnan nem látta, hogy körülötte s alatt, a valóságban semmi se maradt, ami megmaradt volna emberinek, ami nem vált volna blitvaivá. „Az egyetlen blitvai lélek, aki eddig Magát ebben a *Mag* nemcs eihikai mámorában megértette, az Karin Michelson öngyűsége. És ő amint lemárolta önnek ezt az ön bárgyú „J'accuse”-ét, még ugyanaznap este eljutatott egy példányt az én asztalomra.”

Az író egyetlen szót se mond arról, hogy miként hat ez a közlés Nielsenre, se az arcát, se a gondolatait nem írja le. Mint ahogy doktor Nielsen se tud többé mást mint hallgatni attól kezdve, hogy el kell hinnie, amit Georgis kézirattal bizonyít. Akkor elhallgat doktor Nielsen s még gondolatban is hallgat erről, még gondolatban is s még akkor is, mikor már Georgis magára hagyta. Szinte tévedésbe ejt, mintha a közlés elment volna a füle mellett, mert az egyetlen, amire minden figyelmét összpontosítja, az a Roman Rajevszkinék irandó nyílt levele. És csak miután már harminháromszor indult csatába a frázissal, mely erősebb a szónál s harminháromszor veszt csatát, akkor egyszerre mélyről, számára is meglepően, elementáris erővel szakad fel belőle a szó, a Karin Michelson neve és az, hogy mit jelent neki, mi omlott benne össze, mikor ez a név taglóvá vált a Georgis kezében:

„...Nyomattni? Kinek? Bizonygatni? Kinek? A drágalátos Karin Michelson öngyűségének, aki egész éjszakákon keresztül könnyeit nyeltesve hallgatja az embert, hogy aztán átadja Georgisnak a levél másolatát?”

Vagyis: miképp tudjon Nielsen írni, amikor igazat kell adnia Georgisnak, a kinek a szemében ő nevetséges és — ami még rosszabb — frazeur, naiv és együgyű frazeur! Igazat kell adnia Georgisnak, kinek a szemében egy doktor Niels Nielsen, mint jelenség, minden titakozásával és patetikájával együtt egyetlen anachronisztikus frázis. Mit Georgis! Nem Georgisról van szó, ő csak a kifejezője, a megszemélyesítője egy egész korszaknak, annak az egész adott korszakra kiterjedő, egész korszakot jelentő blitvai valóságnak, mely a maga pusztá létével effektíve frázissá teszi nemcsak a blitvai emberi méltóság fogalmát, hanem minden meghitt viszonyt, frázis már a barátság, az ember ember iránt való bizalma, frázis a szó, ha igaz, frázis maga az igazság, frázis

minden, ami más, mint a legérezhetőbb, a legjelenlévőbb és egyedül diadalmas Blítva. Az ember ember felé kinyújtott karja pusztá teatrális gesztus a blítvai valóság véres színpadán, ahol minden ami spontánul emberi, idejét multa dekoráció és nem is lehet más mint ostoba dekoratív motívum — akár csak ama Pascal-idézet annak az asztali lámpának ernyőjén, mely Barutanszki estéit világítja meg.

Mikor eltávozván, Georgis azzal az ő bizonyára hangos „jóéjszákát!”-jával becsukja maga megett az ajtót, Niels Nielsen azt hiszi, hogy — legalább is az alatt a rövid idő alatt, ami még élni adatott neki — folytathatja — s folytatni is próbálja a mesterségét, h ogy írjon. De nem sok idő kell hozzá, h ogy rájőjjön: az ajtó, mely Georgis megett becsukódott, tömlőcajtó lett s a tömlőcőben ő, Niels Nielson, az elítélt, de olyan elítélt, akinek még az se adatott meg, hogy még egy velőtrázó, utolsó kiáltó szóval köszönjön el az élettől. A szó, melynek emberi a vonatkozása, emberi a jelentése, tárgy tal an lett Blítvában. Hiányzik mögüle a realitás, mert az egyetlen realitás a nem-emberi, a mitosi automata, a szörnyeteg automata, melynek neve Blítva. A blítvai agyvelőkben minden jalkiáltásra „mint a pályaudvaron a csokoládés automata-ban csak az úgynevezett polgári közvélemény szerkezete” csikordul meg és amit produkál, az mindig csak az előre elkészített készenkapott formulák, értékelések, nézetek; nem emberek, hanem önműködő szerkezetek azok, amikkel az ember szembenáll s önműködő szerkezetek csak a maguk süket rendje szerint reagálnak. Tárgy tal an, tárgyat vesztett minden emberibe vetett remény ott, ahol az emberi felét elfoglalta az önműködő monstrozitás, a közvetlen sponteneitás nagy temetőjében.

Nielsen magányossága a szóra is képtelen, megnémult magányossággá lett. És megint, ezuttal már tudatos, frenetikus crescendo hangzik fel a motívum, mely Georgis látogatása előtt csak tétova ábrándként, csak mint henye képzelet játéka villant fel a kérdésben, hogy megesik-e a fecskékkel, hogy esetleg tüdőgyulladás miatt nem jutnak el Egyiptomba... a bágyadt merengés most, a megnémult magányosságban pánikká, a pánik tombolásává fokozódik.

„Ez pánik! Ezek az idegek. A félelem, mely beleette magát a csontjaiba — ismételte magában félig hangosan Nielsen, miközben betette az ablakot és leeresztette a függönyt. — Semmi értelme tovább is így kínlódni! El kell utazni. Mindent likvidálni és elmenekülni... Ha így tart tovább, bele kell tébolyodni!

A szobában fullasztó volt. Bezárva. Ebben a bűdös földszinti szobában minden olyan elviselhetetlen nyomás alatt lapult, hogy az ember mint valam! hidraulikus prés alatt érezte, hogy szűkül össze a mennyezet és a padló és mind a négy fal, hogy közelednek koncentrikusan egymáshoz ezek a buta síkok és hogy fogják összenyomni Nielsent mint gőzmosoda az ócska kabátot.”

Ócska kabátot... Ahogy a Barutanszki fitymáló észrevételei, úgy a Georgis fölényes megállapításainak egy-egy töredéke kísértetként jár-ke! a magányára rémuló Nielsen gondolatai között, mintha a saját gondolata volna. Nielsen elérte azt a határvonalat, melyen az ember kezdi elveszteni magát és idegen, ellenséges szemmel nézi, idegen ellenséges mértékkal méri a saját személyét.

„Ejnye, ugyan kérem! Ha arról van szó, hogy kettőnk közül veszni kell valakinek, kezeskedem róla, hogy nem én, hanem maga fogja úgy végezni, mint golyólyukasztotta kabát, megértett?”

Ezt Georgis mondta és Nielsen nemcsak megértette, hanem annyira tehetetlen és védtelen lett ép a megnémult magányosságában, hogy még a Georgis metaforájával szemben se képes ellenállásra, pecsétként rögződött meg az agyában. Ez az erőtlen kiszolgáltatottságnak az a teljessége, melyben már nem a mérlegelés, belátás, vagy elhatározás, hanem a pusztá élet lihegő vak állati ijedelme az, amelyik menekülést sürget.

Menekülni. Mintha csakugyan volna s található volna az a másik éghajlat, mintha a fecskék útja Egyiptomba valóban emberi lehetőségek példázata volna. S miért ne? Mert ne lehetne, ha más nem, hát ideglenes szabadságra menni, úgyszólván vakációra? Ha már az ember mint az ötvenéves Niels Nielsen, évtizedek óta a saját egyéni erkölcsi imperativusainak megfelelően itt strázsál a maga blitvai posztján s évtizedek óta állhatatos kitartással viszi vásárra gondolataival együtt a bőrét ezen a-ő blitvai posztján, mért ne lehetne Niels Nielsennek is, most mikor az élete függ tőle, klímát változtatni, egy évtizedek óta tartó munkahét után hétvégi kirándulás békéjére, egyszerűen kirándulásra szert tenni?

A vérbeli intellektuel, mint amilyen Niels Nielsen, hiába érzi minden idegszálával azt, hogy menekülnie kellene és sürgősen, hiába tudja, hogy megette nemcsak tettere kész orgyilkosok, hanem a téboly is ott leselkedik, ez a Niels Nielsen még az olyan mindenki más számára egyszerű dologról is mint amilyen a vakációra menés, a kirándulás, különös meglepően egyéni módon vélekedik. Neki úgy tűnik, hogy már nem lehet „kirándulnia” és pedig azért nem, mert máris kiránduláson van, mert ép „a kirándulás” az, ami tart.

„Érzi doktor Nielsen, hogy mint kínozza őt ez a blitvai valóság akár valami nehéz, csömörös, zavaros fejfájás... Kísérteties szennyes látomás ez az átkozott ország, ahol ő kiránduló halott, kikötött anélkül, hogy ennek bármilyen mélyebb erkölcsi és eszmei értelme volna, minden valódi küldetés nélkül, hogy itt éldegéljen ebben a mészárlásban és hogy aztán, miután őt magát is lemészárolták, visszatérjen a csillagok közé.”

A kirándulás: ez ép az élet, ez ép az abnormális — s ez nem a doktor Nielsen önkénye s okoskodása, hanem ép a Blitva néven összefoglalt életfeltételek állították így fejtetőre nem a nézeteket, hanem a tényeket. S doktor Nielsen „az önmagával folytatott véresen izgatott beszélgetésében”, „zavart monológjában” nem tesz mást mint engedelmessé válva, valósággal szófogaadóan regisztrálja az emberileg abnormális, tudniillik az életet mint valamit, ami emberileg abnormális és értelmetlen kaland, oktanal okból bekövetkezett szegyenletesen vérbe és szennybe gázoló és fulladó — kirándulás. És megint felbukkan amaz ősi vízió: az élet, mint színjáték. S a szellem a realitást gyanúba fogja, igen, voltaképp azzal gyanúsítja, hogy idegen konstrukció. Csak-hogy itt ez az ősi motívum nem apollói esztétikai élményként s nem is a válás, a töredemes alázat, hanem egyszerre a szellem lázadó, a lázadó ember hangsúlyával jelenik meg, az emberével, aki megtagadja elismerését egy atavisztikus mítikus világtól, melyben nem érvényesülnek, még csak szóhoz se jutnak az emberi értelem és emberi szenzibilitás követelményei.

„... teljes magányosságban ez az ember már ötödik, hetedik, kilencedik napja mozgott Blitvanenben, blitvai utcákon, kávéházakban mintha az élet normálisan folytatódna tovább ő, doktor Nielsen személy szerint nem jelentene személyiséget, aki ezeken a blitvai deszkákon csak addig a titokzatos percig mozog, míg ennek a blitvai drámának láthatatlan ügyelője nem adja meg az előre megbeszélt jelet a gyilkosoknak és a dolog ugyanabban a pillanatban úgy fog végződni mint ahogy kezdődött: kuliásszák megett, álarcosan, a csatornában: gondolják, valahol messze mennydörgés, halott tetem zuhanása a szennyes vízbe a zenekar első hegedűjének csendes kantlénája kíséretében: „Talp-ra Blit-va nem halt még meg ő-s-a-pá-ink lel-ke!”

A színjáték, melynek folyamán, a rövid és értelmetlen földi szabadsága után Nielsennek vissza kell térnie és pedig lemészárolva a csillagok közé — „ez a politikai asztrológia”, mint ahogy Nielsen szellemes keserűséggel megállapítja, „nem épen túlságosan szellemes” — viszont tagadhatatlanul megvan a saját logikája, kérélelehetetlen és egyszerű logika, mely hiánytalanul következetes s mint ilyen teljesen kielégítő manifesztációja egy megbonthatatlan

mítikus rendnek, a blitvai kozmosznak. A színjáték azonban attól válik bonyolulttá, hogy „a mi doktor Nielsenünk” bár szemlélője, gondolkodó szemlélője, de ugyanakkor szereplője is, gondolkodó szereplője és gondolkodó szemlélője és kijelölt áldozata — vagyis maga is cselekvője ennek az ő akaratától befolyásolhatatlan, mítikus törvények szabályozta drámai cselekménynek.

Niels Nielsen minden idegével úgy érzi az agyának minden gondolatával tudja, hogy őneki mint Niels Nielsennek semmi köze a saját végzetéhez, mely sajátja s még-e övé — sajátja, mint bilincs melyet kezére fettek vagy a seb melyet rajta ütöttek, de nem az övé abban az értelemben, mint ahogy az emberé az ember, akit szívébe zárt vagy a vers és a kép, melyet szeret — Nielsen azt akarná, hogy abban amit tesz és abban amit szenved, igenlően ráismerhessen önmagára s ehelyett idegenként kell néznie saját végzetét, mely az ő megkérdése nélkül sőt az ő egész lényének minden szükséglete és kívánsága ellenére lett az övé. S tudja hogy végzet, tudja hogy nem lehet kibújni alóla, de mint a hellén tragédiákban, ravaszul, ez is hozzátartozik ép a végzethez és a végzethez való viszonyához, hogy menekülnie kell előle, hogy le akarja rázni mint idegent.

Nincs menekvés. Ezt tudja Niels Nielsen és ép ezért, ép ez elől a nincs menekvés elől kell menekülnie: a földszinti szobája „hidraulikus prése” alól az utcára, az utcáról, mely nem kevésbé az ő számára kijelölt vesztőhely mint a szobája, Larsen, az öngyilkos festő posthumus kiállítására. Nemcsak hogy ily módon csupán egy és ugyancsak az ő vesztőhelyének a különböző sarkait változtatja, hanem „a végső megismerésnek azon a hullámos határán, ahol értelem és téboly, halál sé az evilági földi élet öntudata egybefolyik valami furcsa, kétségbeesett állapotba, mely keserű mint a narkózis, mikor a test még érzi a valóságot, a tekintetben, gondolatokban és a képekben azonban már jelentkezik a meghalás szürke, búskomor árnya” — az ő elrendelt vesztőhelyének bármelyik sarkában is fordul meg, Niels Nielsen mindenütt és minden alkalommal ebben az ő megnémult, de lucid magányosságában mindenütt önmagát látja különböző változásokban önmagával szembejőnni, a saját idegen sorsát. A saját idegen sorsát látja meg mindazokban az életekben, melyekre nem a saját premisszáik erejéből, nem a saját premisszáik szelleméből, hanem a saját premisszáik ellenére, saját premisszáik megerőszkölése és martirizálása árán a mítikus szörnnyeteg, a pokol politikája, a politikai pokol, Blitva kényszeríti a konkluziót.

Nincs menekvés. Csak annak nincs, akinek minden oka megvolna arra, hogy meneküljön. Az öngyilkosság, természetesen lehet az is egy élet konkluziója, de épúgy mint ahogy maga a gályarabság se választott életforma, az öngyilkosság csak egy a gályarabra rákényszerített konkluzió. S ha az öngyilkosság sikeres menekülés a gályarabság elől, nem más mégse mint a vége, elkecsereedett szankciója egy sors, egy az emberen már úgy is elkövetett gyilkosságok sorozatának, egy rákényszerített konkluzió konkluziója.

Az író hallgat — azaz az író nem hallgat, noha kizárólag Nielsen az, aki közli a maga emlékeit, míg az öngyilkos festő, Larsen posthumus kiállításán szemlélődik. Az öngyilkos festő posthumus kiállítása — „Larsen noktunója” — mint minden számottevő művészi alkotás egyetlen szenvedélyesen tapintatlan indiszkréción — titkot és titkokat árul el nemcsak a festőről magáról, hanem az egész életről, melyben mindnyájan résztvevőkként szereplünk.

„Nielsen csak meglehetősen felületesen, nem annyira személyesen mint inkább a vásznai révén ismerte Larsent, de ez a csendes ember az ő szokatlanul intenzív két szemével, a világos szőke svéd szakállával és a vásznaival, melyek nem annyira festészeti szempontból mint inkább a motívumaik miatt voltak érdekesek. Nielsennek kezdettől fogva szokatlanul kedves volt, Larsen minden mozdulatából harmónikus, higgadt, impozáns, estalkonyi nyugalom

áradt, a legfőbb motívum pedig mely üldözte, állandóan egy és ugyanaz volt: néptelen földközi-tengeri város délutáni csendje, mikor az ég színe sötét acélkék és narancsos-fehér csíkos vászonernyőket lenget a maestral. Mindig földközi-tengeri városoknak ezek a néptelen utcácskái lengedező vitorlákkal, vászonernyőkkel vagy selyemkendőkkel a délutáni szélben.”

Az író hallgat. Az író hallgathat, mert Nielsen abban az állapotban az intenzivitásnak egy olyan fokán emlékezik és él, amikor minden ami az ember szeme elé kerül, minden találkozás és minden szó ami megüti a fülét, benne mennydörgéssé fokozódik illetve villámfényként lobban, mely az egész élet tájképét s benne őt magát megvilágítja. Ez az állapot nem ismer mellékes vagy ép felületes benyomásokat. Ebben az állapotban mintha valami különös vonzóerőt sugározna az ember: csak olyan emberekkel és dolgokkal kerül érintkezésbe, melyek mintha nem is kívülről támadnának rá, hanem noha az objektív térben objektív valóságok, mintha csak a saját sejtelmeinek, gondolatainak és fájdalmainak az emanációi lennének, t estté vált variációi az ember legsajátabb benső kérdéseinek — és rájuk való feleleteknek, melyek elől az ember szívesen, de hasztalan bújna el. Ha ebben az állapotban az ember fellapoz találomra kezébe került könyvet, a szeme feltétlenül ép azon a soron akad meg, mely személy szerint neki szól. Az az állapot, ez, melyben az ember bárhova fordítja is s még ha próbálná is elfordítani tekintetét, valami különös, kísértetiesen éles látással mindig és mindenütt és mindenben a saját sorsának néz a szemébe, azzal az egy kérdéssel találja magát szemben, mely benne megingatott, rombadöntöt és sötétbe borított minden mást, ami azelőtt mint fundamentum, az életét, életének magát a tartalmát jelentette.

(Vége)